

SİYASET · DIŞ POLİTİKA · EKONOMİ · TOPLUM

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

CİLT I - CİLT II

EDİTÖRLER

NEBİ MİŞ

BURHANETTİN DURAN

ABDURRAHMAN BABACAN

SETA

SİYASET · DIŞ POLİTİKA · EKONOMİ · TOPLUM

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

CİLT I

EDİTÖRLER

NEBİ MİŞ

BURHANETTİN DURAN

ABDURRAHMAN BABACAN

SETA

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

Cilt I

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

EDİTÖRLER
NEBİ MİŞ
BURHANETTİN DURAN
ABDURRAHMAN BABACAN

SETA

Nebi Miş

Lisans (2003) ve yüksek lisans (2005) eğitimini Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Nebi Miş, doktora (2012) "Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003" başlıklı teziyle tamamladı. Doktora sürecinde bir yıl süreyle Belçika Katholieke Universiteit Leuven'de araştırmacı olarak bulundu. Siyasal sistemler ve kurumlar, siyasi partiler ve seçimler, toplumsal yapı ve oy verme davranışları, demokratikleşme, Kürt meselesi, sivil-asker ilişkileri, Türkiye'de güvenlik siyaseti, İslamcılık ve Ortadoğu'da demokratikleşme konuları üzerinde çalışmaktadır. Ayrıca bu konularda İngilizce ve Türkçe makaleleri yurt içinde ve dışında farklı akademik dergilerde yayımlandı. Miş, *Demokrasi Nöbetleri: Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi, Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi, AK Parti'nin 15 Yılı: Siyaset, Turkey's Presidential System: Model and Practices, AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü* kitaplarının ortak yazar ve editörüdür. Halen Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde ve Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde dersler vermektedir. Aynı zamanda SETA Siyaset Araştırmaları direktörlüğü görevini yürütmektedir.

Burhanettin Duran

1993'te Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. 1993-2001 arasında Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Çeşitli üniversitelerde görev yapan Duran, 2006'da doçent ve 2013'te profesör unvanlarını almıştır. Halen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Çok sayıda kitap ve dergide Türk düşünce tarihi, Türk dış politikası, İslamcılık, Avrupa, demokrasi ve sivil toplum konuları üzerine Türkçe ve İngilizce makaleleri bulunan Duran halihazırda SETA genel koordinatörü olarak görev yapmaktadır. Ekim 2018'de Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu üyesi olarak atanmıştır.

Abdurrahman Babacan

Lisans ve yüksek lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü'nde tamamladı. Aynı üniversitenin İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora tezini hazırladı. Beş yıl Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2019'da Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı'nda doçentliğini aldı. Halen İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi öğretim üyesidir. İyi derecede İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Ağırlıklı çalışma alanları Türkiye siyasi hayatı, Türk dış politikası, siyaset teorisi ve küresel siyasettir. Ulusal ve uluslararası makale ve kitap bölümlerinin yanı sıra bu konularda yayımlanmış kitapları *11 Eylül: Tarihsel Dönüşümün Analizi* (2011), *Binyılın Sonu: 28 Şubat* (2012), *Araf'ta Bir Toplum: Arakan* (2013), *Kuşku Çağından Uygur Barbarlığı* (2014), *15 Temmuz: Geçmiş, Gelecek* (2018) ve *Piyasa Akli ve Yeni Muhafazakar Ahlak*'tır (2018).

SETA Kitapları 91-1

ISBN: 978-625-8322-34-7

© 2022 SET Vakfı İktisadi İşletmesi

1. Baskı: Aralık 2022, İstanbul

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Düzeltili: Berrin Çalışkan, Sena Subaşı, Ahmed Öztürk, Mustafa Said İşeri

Kapak: Erkan Söğüt

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı ve Cilt: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA Kitapları

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
SİYASET	
AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN GELECEĞİ BURHANETTİN DURAN	13
AK PARTİ'NİN UZUN DÖNEMLİ İKTİDARDA KALMASINI SAĞLAYAN DİNAMİKLER NEBİ MİŞ	25
AK PARTİ DÖNEMİ TÜRK SİYASETİNDE KİMLİK VE İDEOLOJİ HAMİT EMRAH BERİŞ	49
TÜRKİYE'NİN DEMOKRATİKLEŞME SINAVI: ESKİ SİYASETİN TASFİYESİ VE AK PARTİ DÖNEMİ ABDURRAHMAN BABACAN	71
AK PARTİ DÖNEMİNDE ANAYASAL GELİŞMELER VE YENİ ANAYASA ARAYIŞLARI CEM DURAN UZUN	95
AK PARTİ İKTİDARLARI VE VESAYETLE SAVAŞ ATILLA YAYLA	123
İNSAN HAKLARININ YEREL DÜZEYDE KORUNMASI: ULUSAL HAK ARAMA MEKANİZMALARI MUHARREM KILIÇ	143
TÜRKİYE KAMU YÖNETİMİNDE TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM VE DİJİTALLEŞME CENAY BABAÖĞLU	159
YEREL YÖNETİMLERİN AK PARTİLİ YILLARI: DEĞİŞİM, YENİLİK VE REFORM ÖZER KÖSEOĞLU	181
TÜRKİYE'DE SEÇİMLER VE AK PARTİ'NİN İSTİSNAİ KODLARI BAKİ LALEOĞLU, NEBİ MİŞ	199

İKİNCİ BÖLÜM DIŞ POLİTİKA

AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA JEOPOLİTİK SÖYLEMİN DÖNÜŞÜMÜ MURAT YEŞİLTAŞ	217
BÖLGESEL VE KÜRESEL MEYDAN OKUMALAR KARŞISINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI KEMAL İNAT, BURHANETTİN DURAN	241
AK PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI: YENİ AKTÖRLER VE YENİ KONULAR MUHİTTİN ATAMAN, MUHAMMED YASİR OKUMUŞ	263
2002 SONRASINDA TÜRK SAVUNMA SANAYİİNDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM RIFAT ÖNCEL, AHMET ALEMDAR	289
AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI NURŞİN ATEŞOĞLU GÜNEY	321
AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ TALHA KÖSE	339
TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINDA SİYASİ VE ASKERİ BOYUT İSMAİL NUMAN TELCİ	371
AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ (2002-2022) ALİ BAKIR	387

ÖN SÖZ

Türkiye’de çok partili hayat 1908’de başladı. 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerin ardından demokrasiye geçildi. Demokrasinin başlamasının akabinde Demokrat Parti’nin (DP) üç dönemli iktidarı cunta darbesi ile sonlandırıldı. DP’den sonra 2000’lere kadar hiçbir parti üç dönem kesintisiz iktidara gelmedi. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 14 Ağustos 2001’de kuruldu. Kurulmasının üzerinden on dört ay geçmesinin ardından 3 Kasım 2002’de yüzde 34,3 oy oranı ile tek başına iktidara geldi. 2023 seçimlerine gidildiği bir dönemde AK Parti, yirmi bir yıldır kurucu lideri olan Recep Tayyip Erdoğan ile yani aynı liderle kesintisiz iktidarını sürdürmektedir. Yirmi bir yıllık iktidar döneminde AK Parti; genel, cumhurbaşkanlığı, başkanlık, yerel seçimler ve referandumlarla birlikte on beş farklı seçimi arka arkaya kazandı. Bu seçimlerin hiçbirinde ilk seçimlerde elde ettiği oy oranının altına düşmedi. Seçimlerin azımsanamayacak bir kısmını yüzde 50’nin üzerinde oy oranları ile kazandı. 2002 seçimlerinde Parlamenteoya AK Parti’nin yanında girebilen tek parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idi. Söz konusu seçimde CHP’nin neredeyse iki katına yakın oy oranına ulaşan AK Parti, bütün seçimlerde en yakın rakibi ile arasındaki oy farkını korudu. Bu gerçeklikler ve seçim başarıları dikkate alındığında AK Parti Türk demokrasi tarihinde istisnai bir partidir.

AK Parti’nin bu istisnai durumu üzerinden uzun dönemli iktidarını mümkün kılan farklı dinamikler söz konusudur. Bu dinamikler önem derecesine göre de bir sıralamaya tabi tutulabilir. Ancak önem derecesinden bağımsız olarak bir sıralama yapıldığında uzun bir listenin ortaya çıkacağı kuşkusuzdur. Kitabın editörlerinden Nebi Miş’in bu kitaptaki makalesinde dile getirdiği hususlardan hareketle şöyle bir liste yapılabilir: karizmatik siyasi liderliğin etrafında AK Parti seçmeninin konsolide olabilmesi; AK Parti’nin siyasetin ve sosyolojinin değişimine göre taban eğilimlerinin hassasiyetlerini, taleplerini ve beklentilerini iyi takip etmesi; yine değişen şartlara ve zamanın ruhuna göre farklı grup çıkarlarını uzlaştırabilmesi; yatırım, hizmet ve eser siyasetindeki başarısını her dönem

sürdürebilmesi; bazı iktidar dönemlerinde sorunlar oluşsa da başarılı sosyal ve ekonomik politikalar, reform siyaseti ile vesayeti tasfiye ederek hak ve özgürlükler konusunda uzun yıllar bekletilen ya da ertelenen sorunları çözmesi; krizlerle mücadele ve karşısına çıkarılan direnç siyasetini etkisiz hale getirebilme başarısı; siyasal öğrenme becerileri geliştirerek değişimi yönetebilmesi; başarılı dış politika pratikleri; parti siyasetinde elit değişiminin büyük kopmalara ve krizlere yol açmadan yönetilebilmesi...

Bu konuların bazıları alt başlıklara ayrılabilir. Hatta bazı konuların dönemsel olarak AK Parti'nin seçmen desteğini düşürdüğü de iddia edilebilir. Ancak bu listenin yirmi bir yıllık iktidar döneminin tümüne bakılarak değerlendirilmesi gerekmektedir. AK Parti'nin söz konusu başlıklar üzerinden tek tek analiz edilmesi, Türkiye'nin 2000 sonrasında yaşadığı değişim ve dönüşüme de ayna tutulması anlamı taşımaktadır. AK Parti bir taraftan birçok alanda Türkiye'yi dönüştürürken aynı zamanda hem kendisi dönüşmüş hem de diğer siyasi yapıları dönüşüme zorlamıştır. Değişim ve dönüşümü merkeze koyduğumuzda AK Parti'nin politikalarından ve iktidar pratiklerinden söz etmiş oluyoruz.

Bu kitabın konusunu en genel anlamda "AK Partili" ya da "Erdoğanlı yıllar" oluşturuyor. Kitapta, AK Parti iktidarlarının icraatları ve politikaları farklı başlıklar üzerinden ele alınıyor. İki cilt halinde hazırlanan kitabın birinci cildinin ana başlıklarını "siyaset" ve "dış politika" temaları oluşturuyor. İlk ciltte, siyaset bölümünün içeriğinde; AK Parti'nin uzun dönemli iktidarını mümkün kılan dinamikler, seçimler, kimlik ve ideoloji, demokratikleşme, reformlar ve vesayetle mücadele, hak ve özgürlükler alanındaki gelişmeler, kamu yönetimi ve yerel yönetimler gibi farklı konular alanında uzman akademisyenler tarafından yazıldı. Bu bölüm aynı zamanda küresel ve bölgesel meydan okumalar karşısında Türkiye'nin dış politikası, kapasite gelişimi, değişim ve dönüşüm temaları etrafında ele alındı. Bununla birlikte dış politika konuları tematik başlıkları içerecek şekilde ayrıntılı olarak kitaba dahil edildi.

Kitabın ikinci cildinin ana bölümlerini ise "toplum" ve "ekonomi" başlıkları oluşturuyor. Bu iki ana tema etrafında şekillenen kitabın içeriğinde sosyal politikalarından kadın ve aileye; sağlık ve eğitimden kültür ve şehirleşmeye; tarım, enerji, sanayi ve teknolojiden kalkınma ve büyük yatırımlara kadar yine birçok başlık yirmi bir yıllık AK Parti iktidarının icraatlarının bir envanterinin çıkarılması yaklaşımı üzerinden ele alınıyor. Aynı zamanda ekonomi politikaları ile ilgili hususlar küresel düzeyde yaşanan değişimleri de dikkate alarak karşılaştırmalı bir perspektifle analiz ediliyor.

Aslında bu kitabın ana temasını 2002 sonrasında Türkiye’de her alanda yaşanan “dönüşümler” oluşturuyor. Bu değişim ve dönüşümün temel belirleyicisinin AK Parti iktidarları olduğu dikkate alındığında, AK Parti ve Erdoğan siyasetinin temel belirleyici dinamikleri de bu kitabın içeriğine dahil ediliyor. Kitapta sadece AK Parti dönemi, politika, icraat, kalkınma ve yatırım konularının envanterinin çıkarılması değil aynı zamanda siyasetin ve toplumun da dönüşümü merkeze alınıyor. Bu bağlamda *AK Parti ve Türkiye’nin Dönüşümü* kitabı, son yirmi bir yılı bütüncül bir yaklaşımla ve bir arada ele alması bakımından bu alandaki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Nebi Miş
Burhanettin Duran
Abdurrahman Babacan

SİYASET

AK PARTİ VE TÜRKİYE’NİN GELECEĞİ

BURHANETTİN DURAN*

GİRİŞ

Yaklaşık yirmi bir yıllık kesintisiz iktidar dönemi ile Türk siyasi hayatında istisnai bir yere sahip olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 2023 seçimlerine “Türkiye Yüzyılı” vizyonuyla gitmektedir. Cumhuriyet’in ikinci yüzyılı için Türkiye’ye bir gelecek önerisi sunma amacındaki bu vizyonun AK Parti’nin kendisini yenileme ve kapsayıcı politikalar geliştirme çabasının ürünü olduğu görülmektedir. Aslında bu çaba AK Parti’nin 2002’den itibaren girdiği bütün seçimlerde seçmenin önüne bir vizyon ve yeni bir hikaye koymayı önemsemesiyle yakından ilgilidir.

AK Parti’nin uzun süre iktidarda kalabilmesini açıklamak için birçok faktör öne çıkarılabilir. Bu faktörlerin arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın karizmatik liderliği ve AK Parti’nin sürekli yenilenen söylemi/hikayesi ilk sırayı oluşturmaktadır. İç ve dış siyasi şartların değerlendirmesine eşlik eden yeni hedefler söz konusu hikayenin ayrılmaz parçalarını teşkil etmektedir.

28 Şubat sürecinin ekonomik, siyasi ve toplumsal krizler ürettiği bir dönemde (2001) kurulan AK Parti, ilk seçimlerde (2002) Türkiye’nin “yönetilebilirlik krizi”nin aşılması, demokratikleşme, kalkınma ve adalet konularında acil eylem planlarıyla ülkenin sorunlarını çözme vizyonunu seçmenin önüne getirmiştir. 2011 seçimlerine kadar yapılan seçim ve referandumlarda seçmene sunulan vizyon yerleşik vesayet düzeniyle mücadeleyi, siyaset kurumunun güçlendirilmesini ve siyasi alanın demokratikleştirilmesini kapsamıştır. Seçimlerde elde ettiği başarıyı reformların gerçekleştirilmesinde bir meşruiyet manivelası olarak gören AK Parti “muhafazakar demokrat” kimliğiyle Türk siyasetini kritik dönüşümlere taşımıştır.¹

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi/SETA Genel Koordinatörü

¹ Yalçın Akdoğan, *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, (Alfa, İstanbul: 2014).

Her krizi siyasetin alanını genişleterek sonuçlandıran AK Parti, 2007 cumhurbaşkanı seçimi (367) krizini, e-muhtırayı ve daha sonra gündeme gelen kapatma davasını (2008) aşarken vesayetle mücadele politikasının meyvelerini toplamayı başarmıştır. Bu mücadele sırasında farklı toplum kesimlerine ulaşarak desteğini genişletmeyi ihmal etmeyen AK Parti, toplumsal dönüşüme göre kendi siyasetini güncellemeyi tercih etmiştir. Türk toplumundaki taban eğilimlerini dikkate almakla yetinmeyerek uluslararası siyasetteki gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Küresel siyasetin belli başlı krizlerinde kimi zaman “ideal” siyaset anlayışında ısrar eden AK Parti meydan okuyucu dış politik söyleme yöneldiği dönemde de ikili ilişkileri toparladığı normalleşme döneminde de takip ettiği siyasetin haklılığına kendi tabanını ikna edebilmiştir.

Arap isyanları (2011) sırasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki demokratik halk hareketlerine destek veren AK Parti'nin Türkiye'yi dönüştürme hikayesi “modellik”² tartışmaları etrafında tüm dünyada ilgi görmüştür. Bölge ülkeleri ile entegre olma ve Kürt sorununu çözme yönünde irade gösteren AK Parti bu dönemde topluma “bizim medeniyetimiz” iddiasıyla seslenmiştir. Osmanlı geçmişi ile Cumhuriyeti bir araya getiren çok katmanlı ve kapsayıcı medeniyet söylemi iç ve dış politikadaki meydan okumalarla yüzleşmiştir. Kısa sürede Türkiye örneğinin Arap dünyasında model olamayacağı ancak bazı derslerin alınabileceği anlaşılmıştır.³ Körfezdeki statükocu güçlerin müdahaleleriyle Arap devrimlerinin⁴ iç savaşlara ve darbelere dönüşmesi Türkiye'deki siyasi atmosferi de etkilemiştir. Başbakan Erdoğan'ı ve partisini iktidardan devirmek isteyen Gezi olayları ile 17-25 Aralık yargı darbe girişiminin 2013'e denk gelmesi tesadüfi bulunmamıştır. 2015'te Çözüm Süreci'nin PKK terörü ile bitirilmesi⁵ ise 2013-2016 arasındaki türbülanslı yılların diğer bir dönüm noktasıdır. Suriye'de Rojava devrimi peşindeki Kürt milliyetçilerinin terörü yeniden başlatması Türkiye'nin terörle mücadele ve güvenlik alanında proaktif bir güvenlik politikasına yönelmesi ile sonuçlanmıştır.

² Burhanettin Duran ve Nuh Yılmaz, “Whose Model? Which Turkey?”, *Foreign Policy*, 8 Şubat 2011; “Ortadoğuda Modellerin Rekabeti: Arap Baharından Sonra Yeni Güç Dengeleri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve A. Resul Usul, (SETA Yayınları, İstanbul: 2012), s. 15-87.

³ Türk dış politikasının dönüşümü için bkz. Kılıç Buğra Kanat, “Theorizing the Transformation of Turkish Foreign Policy”, *Insight Turkey*, Cilt: 16, Sayı: 3, (2014), s. 65-84.

⁴ Burhanettin Duran, “Arap İsyanlarında On Yılın Muhasebesi ve Türkiye'nin Yeri”, *Arap Devrimleri: Değişim ve Süreklilik*, ed. Ramazan Yıldırım ve Mahmut Alrantsi, (SETA Yayınları, İstanbul: 2021), s. 15-36.

⁵ PKK'nın şehir terörü hakkında bkz. Murat Yeşiltaş ve Necdet Özçelik, *When Strategy Collapses: The PKK's Terrorist Campaign*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018); Ayrıca Çözüm Süreci hakkında bilgi için bkz. Talha Köse, “The Rise and Fall of the AK Party's Kurdish Peace Initiatives”, *Insight Turkey*, Cilt: 19, Sayı: 2, (2017), s. 89-115.

AK Parti 2013 sonrasındaki seçimlerde daha önceden gerçekleştirdiği reformları ve demokratik kazanımları koruma ve derinleştirme iddiasıyla mücadele siyasetini önclemiştir. Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) gibi yeni vesayet gruplarıyla etkin mücadele eden AK Parti, Türk toplumunun kazanımlarının, çıkarıcı elit gruplar tarafından manipüle edilerek geriletmesine izin vermeyeceğini siyasi söylemine dahil etmiştir. Böylece AK Parti küresel ve bölgesel değişimlerin bir sonucu olarak ülkeye yönelen tehditlere ve saldırılara karşı her alanda mücadelesini sürdüreceğine ve bu ısrarlı politikalarının sonucunda Türkiye'yi küresel siyasetin bir oyuncusu haline getireceğine dair bir söylemi sürekli canlı tutmuştur. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliği ve Türk milletinin sivil direnişi⁶ sayesinde bastırılmıştır. Darbe girişimi sonrasında Paralel Devlet Yapılanması devlet kurumlarından temizlendiği gibi Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir.⁷ Yine bu dönemde proaktif güvenlik anlayışının bir göstergesi olarak Suriye'ye yönelik askeri operasyonlar öne çıkmıştır. Bu operasyonlar sırasında ABD ve AB ülkeleri ile Türkiye arasında ciddi gerginlikler yaşanmıştır. Suriye, Irak, Doğu Akdeniz, Libya ve Karabağ'da da askeri varlığını pekiştiren Türkiye'nin yeni politikalarının hikayesi/söylemi "iç-dış politikada mücadele" ve "yerli-millî" kavramlaştırmaları etrafında inşa edilmiştir.⁸

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ilk döneminin tamamlanacağı 2023 seçimlerine giderken Cumhurbaşkanı Erdoğan "Türkiye Yüzyılı" vizyonunu açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından parti flamaları olmaksızın seçmene çağrı olarak ilan edilse de Türkiye Yüzyılı vizyonu AK Parti tarafından güçlü şekilde benimsenerek yeni dil haline getirilmektedir. Bu makalede ilk olarak 2023 seçimlerine giderken siyasi partilerin ve adayların vizyon sunma ihtiyacı incelenmektedir. İkinci olarak AK Parti'nin gelecek önerisi olarak Türkiye Yüzyılı vizyonuna odaklanılmaktadır.

CUMHURİYET'İN İKİNCİ YÜZYILI İÇİN VİZYON ARAYIŞI

Cumhuriyet'in 100. yılında yapılacak 2023 seçimleri Türkiye'deki bütün siyasi partiler açısından "kritik" bir öneme sahiptir. Sistem tercihinden Kürt sorununa

⁶ 15 Temmuz direnişinin toplumsal algısı için bkz. Nebi Miş vd., *Demokrasi Nöbetleri*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2016).

⁷ 15 Temmuz darbe girişiminin Türk siyasetine etkisi için bkz. Burhanettin Duran ve Cem Duran Uzun (ed.), *15 Temmuz Sonrası Türkiye*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2022).

⁸ Burhanettin Duran, "AK Parti'nin İdeolojik Dönüşümünün Kodları", *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Siyaset*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan, (SETA Yayınları, İstanbul: 2018), s. 47-74.

kadar Türk siyasal hayatının bütün meselelerinin gündeme geldiği bu seçim öncesinde yeni yüzyılın nasıl bir Cumhuriyet vizyonu ile karşılanacağı tartışması öne çıkmıştır. Türk siyasi hayatında program ve vizyon tartışmaları, her seçim döneminde canlı olsa da 2023 seçimleri öncesinde yaşanan yoğunluk, ülkenin kaderinde siyasetin ve siyasetçinin vazgeçilmez aktör olması ile ilgilidir. Karşısındakinin “eski” ve kendisinin “yeni Türkiye’ye” ait olduğunu öne süren partilerin vizyon kapışmaları, hükümet sisteminden dış politikaya ve ülkemizin uluslararası sistemdeki yerine kadar uzanmaktadır.

Cumhur İttifakı'nın Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini ikinci döneminde yerleştirme arzusu öne çıkarken altılı masa olarak nitelenen muhalefet, güçlendirilmiş parlamenter sisteme dair anayasa değişikliği teklifi sunmuştur.⁹ Sistem ve muhalefet cenahında çok uzun süren aday tartışmaları siyasi partiler açısından birçok zorluğa işaret etmiştir.

Partilerin bu seçime hazırlanırken karşılaştıkları ilk zorluk, yüzde 50+1 oy oranına ulaşma mecburiyetidir. İkinci olarak parlamento ve başkanlık seçimlerinin eş zamanlı yapılması bir diğer husustur. Üçüncü zorluk ise başkanlık seçiminin ikinci tura kalması ihtimali ve bu durumda yürütülecek kampanya sürecidir. Son olarak değişen seçmen sosyolojisine göre stratejik oy verme davranışının ne düzeyde şekilleneceği, bu bağlamda seçmenlerin başkanlık ve parlamento oylarını ne derecede farklılaştıracacağı, yine sağ-sol gibi Türkiye'deki klasik seçmen ayrımlarının varlığını hangi düzeyde koruduğu büyük önem arz etmektedir.

Dolayısıyla 2023 seçimleri, tüm bu zorlukların gerçek bir sınama olacağı ilk seçim olacaktır. Her ne kadar yüzde 50+1 oy oranı ile seçilme şartı, 2014 cumhurbaşkanı seçimi ile siyasal hayatın bir parçası haline gelse de farklı dinamikler altında tecrübe edilmiştir. 2018 seçiminde ittifak siyaseti siyasal alanın işleyişinde belirleyici olmuştur. Ancak 2023'e doğru partiler ve seçmen; ittifak siyasetinin ne anlama geldiğinin, yüzde 50+1 oy oranına ulaşmanın zorluğunun ve tüm bunların seçimde stratejik oy verme davranışını tetikleyebildiğinin farkına varmıştır. Bu bağlamda son beş yıllık dönem, partiler ve seçmen açısından bir tür siyasal öğrenme sürecine karşılık gelmektedir. 2023 seçimleri bu yönüyle 2014 ve 2018 seçimlerinden ayrılmaktadır.

Cumhur İttifakı açısından yüzde 50+1'e ulaşma hedefi daha önce başarılmış olanı koruma ve bunun üzerine çıkma anlamına gelmektedir. Bu noktada AK Parti, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Büyük Birlik Partisi (BBP) tarafından

⁹ Elif Er ve Canberk Öztürk, “6'lı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Açıklandı”, *Milliyet*, 28 Kasım 2022.

kurulan Cumhur İttifakı, derinleşmiş bir mahiyete sahip olduğunu cumhurbaşkanı adayını çok önceden açıklayarak göstermiştir. Seçim ittifakı mı yoksa seçim sonrası koalisyon mu olduğu seçim takvimi açıklanana kadar netleşmeyen altılı masadan farklı olarak aday açıklama süreci ittifak içi pazarlığa veya rekabete dönüşmemiştir. Cumhur İttifakı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın adaylığını daha erken açıklarken altılı masanın muhtemel aday(lar)ı uzun bir süre kamuoyunun gündemini meşgul etmiştir.

Seçmen açısından ise yeni sistemde verilen oyun ne kadar değerli olduğuna yönelik farkındalık oldukça yüksek bir seviyededir. Siyasi alanın kutuplaşmış olduğu dikkate alındığında seçimlere katılımın yüksek olacağını öngörmek mümkündür. Bilinçli seçmen, artık oy verme davranışını partilere, ittifaklara ve adaylara göre şekillendirebilmektir. 2023 seçimlerine giderken klasik sağ-sol ayrımının eskisi kadar sert olmadığı, gençlerin ideolojisinin, parti aidiyetinin ve siyasi kimliğinin katı olmadığı öne sürülebilir. Önümüzdeki seçimlerin sonuçlarına etki edecek en önemli kitle partilerin çekirdek seçmeninden ziyade stratejik oy verme davranışına sahip seçmen kümesi olacaktır. Bu bağlamda partiler ve adaylar kendi tabanlarını korurken kabaca yüzde 10'un altında geçişkenlik gösterebilecek veya çoğunluğu gençlerden müteşekkil seçmen kümelerini ikna etmek zorundadır.

HANGİ CUMHURİYET?

2023 seçimlerinin büyük sorusu, Türkiye Cumhuriyeti'ni ikinci yüzyılına hangi adayın nasıl bir vizyonla taşıyacağıdır. Bu vizyonun, geçmiş ile bugünün muhasebesini geleceğin nasıl olacağı ile bir araya getiren bir söyleme sahip olması beklenmiştir.

Bu vizyon sunma ihtiyacı Türk siyasi hayatının bütün meselelerini yeni baştan değerlendirmeyi gerektiren bir mahiyet taşımaktadır. Hayat tarzı tartışmalarından kimlik sorunlarına, ekonomi ve sığınmacılardan dış politika ve güvenlik politikasına kadar her şeyin seçim gündeminde yer alması ve liderlerin sert polemiklere yönelmesi Türkiye'ye has değildir. Brexit referandumu ve Avrupa'daki aşırı sağın yükselişine ek olarak son dönemde Amerikan demokrasisi dahi "iç saldırı altında" olma gündemi ile seçimleri karşılamaktadır. Kasım 2022 ara seçimine giderken Başkan Joe Biden, seçimi "ulusun ruhu için bir savaş" olarak nitelemekle kalmayıp eski Başkan Donald Trump ve destekçilerini ABD için bir "tehdit" olarak gördüğünü ifade etmiştir.¹⁰

¹⁰ "Remarks by President Biden on the Continued Battle for the Soul of the Nation", The White House, 1 Eylül 2022.

“Beka” söylemi Kasım 2015 genel seçimlerinden bu yana Türk siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır. İktidar ve muhalefet farklı beka kavramsallaştırmaları ile birbirini eleştirmektedir. Altılı masa bileşenleri, mevcut AK Parti iktidarının devamını beka meselesi olarak görürken Cumhuriyet İttifakı da dağınık yapıdaki muhalefetin olası bir iktidarının Türkiye’yi büyük sorunlara götüreceği yani yönetemeyeceği görüşünü dillendirmektedir.

Bu itibarla Türkiye’nin 2023 seçimlerinde birbirine rakip “ihanet”, “tehdit” ve “beka” söylemlerine tanık olması şaşırtıcı değildir. Ancak tehdit ve beka söylemlerinin negatif olduğu düşünülürse asıl fark seçmene umut verebilmek ve gelecek önerisi sunabilmek olarak değerlendirilmiştir. Koronavirüs (Covid-19) salgını ve Rusya’nın Ukrayna’yı işgalinin sonuçlarının dünyayı enerji, gıda krizi ve siyasi çatışmalara sürüklediği hatırlanırsa elbette bu vizyon, büyük güçlerin rekabetinde Türkiye’nin yerinin ne olacağını da içermelidir. Beka kaygılarını dindiren ve umut vadeden vizyon sunumlarının 2023 seçimlerine giderken kritik “Hangi cumhuriyet?” sorusuna bir cevap teşkil edeceği söylenebilir. Bu vizyon ihtiyacının Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci yüzyılının başına denk gelmesi sembolik bir öneme de sahiptir.

AK PARTİ’NİN GELECEK ÖNERİSİNİ ŞEKİLLENDİREN ŞARTLAR

AK Parti yirmi bir yıllık iktidarı boyunca yerel kalkınma, eğitim, ulaşım, altyapı yatırımları gibi bütün alanlarda yoğun bir şekilde kalkınma siyasetini önclemiştir.¹¹ Muhalefetin tüm eleştirilerine rağmen mega proje atılımlarını durdurmayarak her seçim döneminde, bir sonraki seçime kadar yapacağı büyük kalkınma ve yatırım hamleleri hedeflerini seçmen ile paylaşmıştır. Diğer bir tabirle Cumhuriyet’in 100. yılına yetiştirilecek ve Türkiye’yi bir üst lige taşıma iddiasındaki stratejik yatırımları 2013 sonrasında yaşanan siyasi türbülanslara rağmen hayata geçirmeye çabalamıştır. Yerli otomobilden savunma sanayiine, nükleer reaktöre, yer altı kaynaklarının keşfedilip bulunması ve ülke hizmetine sunulmasına kadar farklı alanlarda büyük projeleri hayata geçirmiştir.

Bu bağlamda 2023 seçimlerine giderken AK Parti’nin önündeki konu başlıkları şu şekilde sıralanabilir: (i) ekonomik sorunlar, (ii) mülteci meselesi, (iii) yeni sosyolojinin beklentilerini yönetme, (iv) siyasal sistemin geçiş sürecinde ortaya çıkan sorunları tespit ederek reforma tabi tutma ve sistemi kurumsallaştırma, (v)

¹¹ Yunus Şahbaz, *Türkiye’de Sağ Kalkınmacılık ve AK Parti*, (SETA Rapor, İstanbul: 2022).

devletin ve siyasetin insan kaynağının yetkinliğini ve motivasyonunu yükseltme, (vi) demokratik reformların kurumsallaşmasını ve iyileşmesini sağlama, (vii) küresel ekonomide ülkenin rekabet gücünü yükseltecek katma değeri yüksek ve birçoğu devam eden vizyon yatırımları ve projeleri tamamlama ve (viii) en nihayetinde teknoloji yoğun yeni sektörlerle yönelme.¹²

Bütün bu meselelere cevap veren bir vizyon oluşturmada AK Parti muhalefetten daha erken davranmıştır. Altılı masada birleşen siyasi partiler ideolojik farklılıklarını ve aday rekabetlerini yönetmek için geçiş dönemi takvimi ve ortak hükümet programı oluşturma çabalarına öncelik vermiştir. Milliyetçi, Kemalist, liberal, muhafazakar ve etnik kimlikçi siyasetlerin ortak bir Türkiye vizyonu oluşturması meydan okuyucu bir çabaya karşılık gelmiştir. Muhalefet için Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti, Saadet Partisi, Gelecek Partisi, Demokrasi ve Atılım (DEVA) Partisi ve Demokrat Parti ile Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) yapı, aktör, kimlik ve ideoloji bazlı uzlaşmalar sağlama ve bunu seçmen tabanlarına kabul ettirebilme arayışı ciddi ve büyük bir zorluk ihtiva etmiştir. Halbuki AK Parti yirmi bir yıllık iktidarına referansla hem yakın dönem icraatlarını anlatabilmiş hem de yeni vaatlerini sunabilmiştir.¹³

Kritik/istisnai kararların darbeciler tarafından alındığı bir mirasın üzerine gelen AK Parti, siyasetin Türkiye'yi dönüştürebileceğini göstermesi sebebiyle siyasi hayatımızın çok etkili bir aktörüdür. Sadece 15 Temmuz darbe girişiminin bastırılması ve hükümet sisteminin değiştirilebilmesi bile çok partili hayat döneminde rastlanılmayan hususlardır. Bu sebeple AK Parti, Demokrat Parti gibi darbe ile tasfiye edilmesini engellediği gibi Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) gibi sağ partilerin kaderinden de kendini uzak tutabilmiştir.

Kimlik konularında süreklilik ve değişimi bir araya getirme gayretindeki AK Parti, "sessiz devrim" mahiyetindeki reformları gerçekleştirirken tecrübesi ile Türkiye'yi proaktif dış politika ve güvenlik yaklaşımına taşıma uygulamasını birleştirmektedir. AK Parti Genel Başkanı Erdoğan'ın dış politika ile iç siyaset arasında etkileşim köprüsü kurabilmesi seçmene ulaşmada önemli bir imkan teşkil etmektedir. Bu imkan, AB reformlarının dönüşüm döneminde, Arap isyanlarının karmaşası sırasında, 2013 ve 2016 sonrasında Batı başkentleri ile gerilim yaşanan mücadele döneminde Erdoğan tarafından etkili şekilde kullanılmıştır. Koronavirüs salgını sırasında da benzer bir performans gösteren Cumhurbaşkanı Erdoğan,

¹² 2023 Seçimleri ve Sonrasında AK Parti", *Kriter*, Cilt: 7, Sayı: 71, (Eylül 2022).

¹³ Burhanettin Duran, "AK Parti ve Türkiye'nin Geleceği", *Kriter*, Sayı: 71, (Eylül 2022), s. 6-8.

AK Parti 2023 seçimlerine yirmi bir yıldır iktidarda olan bir parti olarak katılıyor. Türkiye siyasetinin demokratik döneminde bu kadar uzun süre kesintisiz iktidarda kalan bir başka parti yok. Dünya siyaseti açısından bakıldığında ise ülkelerin demokratik yaşamında aynı liderle ve yüksek oy oranları ile iktidarda kalan ve tek başına iktidarını sürdüren parti yok denecek kadar az. Bu açılardan değerlendirildiğinde AK Parti hem Türkiye hem de dünya siyasetinde istisnai özellikleri ile öne çıkmaktadır. Genel, yerel ve cumhurbaşkanı seçimleri ve referandumlarla birlikte on beş seçimi arka arkaya kazanan bir parti, aynı zamanda en yakın rakibi ile arasındaki oy oranı farkını sürekli korumuştur.

AK Parti'nin uzun dönemli iktidarını pekiştiren temel dinamik ise siyasetini inşa ettiği toplumsal sosyolojinin taleplerine, hassasiyetlerine göre siyaset üretmesi ve toplumsal sosyolojinin dönüşümüne göre siyasetini güncelleyebilmesi ile doğrudan ilgilidir. AK Parti'nin uzun dönemli iktidarında, iktidara geldiği dönemdeki seçmenin siyasete bakışında etkili olan siyasal meşruiyet krizi, toplumsal sosyolojiyi ve taban eğilimlerini inceleme, siyasetin normalleştirilmesi ve çoğullaşmasına katkı, direnç siyasetlerini devreye sokulan reformlarla aşma, krizle mücadele ve sorun çözme siyaseti, siyasal öğrenme ve pragmatik siyaset, karizmatik siyasi liderliğin etrafında birleşme, hizmet ve yatırım siyasetini inceleme ve başarılı dış politika pratikleri gibi temalar belirleyici olmuştur. Elinizdeki kitapta AK Parti ve Türkiye'nin dönüşümü, bütüncül bir bakış açısıyla ve çok boyutlu bir yaklaşımla alanda uzman akademisyenler tarafından derinlemesine analiz edilmektedir.

SİYASET · DIŞ POLİTİKA · EKONOMİ · TOPLUM

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

CİLT II

EDİTÖRLER

NEBİ MİŞ

BURHANETTİN DURAN

ABDURRAHMAN BABACAN

SETA

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

Cilt II

AK PARTİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜŞÜMÜ

EDİTÖRLER
NEBİ MİŞ
BURHANETTİN DURAN
ABDURRAHMAN BABACAN

SETA

Nebi Miş

Lisans (2003) ve yüksek lisans (2005) eğitimini Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Nebi Miş, doktora (2012) "Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003" başlıklı teziyle tamamladı. Doktora sürecinde bir yıl süreyle Belçika Katholieke Universiteit Leuven'de araştırmacı olarak bulundu. Siyasal sistemler ve kurumlar, siyasi partiler ve seçimler, toplumsal yapı ve oy verme davranışları, demokratikleşme, Kürt meselesi, sivil-asker ilişkileri, Türkiye'de güvenlik siyaseti, İslamcılık ve Ortadoğu'da demokratikleşme konuları üzerinde çalışmaktadır. Ayrıca bu konularda İngilizce ve Türkçe makaleleri yurt içinde ve dışında farklı akademik dergilerde yayımlandı. Miş, *Demokrasi Nöbetleri: Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi, Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi, AK Parti'nin 15 Yılı: Siyaset, Turkey's Presidential System: Model and Practices, AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü* kitaplarının ortak yazar ve editörüdür. Halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde ve Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde dersler vermektedir. Aynı zamanda SETA Siyaset Araştırmaları direktörlüğü görevini yürütmektedir.

Burhanettin Duran

1993'te Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. 1993-2001 arasında Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Çeşitli üniversitelerde görev yapan Duran, 2006'da doçent ve 2013'te profesör unvanlarını almıştır. Halen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Çok sayıda kitap ve dergide Türk düşünce tarihi, Türk dış politikası, İslamcılık, Avrupa, demokrasi ve sivil toplum konuları üzerine Türkçe ve İngilizce makaleleri bulunan Duran halihazırda SETA genel koordinatörü olarak görev yapmaktadır. Ekim 2018'de Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu üyesi olarak atanmıştır.

Abdurrahman Babacan

Lisans ve yüksek lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü'nde tamamladı. Aynı üniversitenin İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora tezini hazırladı. Beş yıl Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2019'da Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı'nda doçentliğini aldı. Halen İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi öğretim üyesidir. İyi derecede İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Ağırlıklı çalışma alanları Türk siyasi hayatı, Türk dış politikası, siyaset teorisi ve küresel siyasettir. Ulusal ve uluslararası makale ve kitap bölümlerinin yanı sıra bu konularda yayımlanmış kitapları *11 Eylül: Tarihsel Dönüşümün Analizi* (2011), *Binyılın Sonu: 28 Şubat* (2012), *Araf'ta Bir Toplum: Arakan* (2013), *Kuşku Çağından Uygur Barbarlığı* (2014), *15 Temmuz: Geçmiş, Gelecek* (2018) ve *Piyasa Akli ve Yeni Muhafazakar Ahlak* (2018)'tir.

SETA Kitapları 91-2

ISBN: 978-625-8322-35-4

© 2022 SET Vakfı İktisadi İşletmesi

1. Baskı: Aralık 2022, İstanbul

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Düzeltili: Berrin Çalışkan, Sena Subaşı, Ahmed Öztürk, Mustafa Said İşeri

Kapak: Erkan Söğüt

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı ve Cilt: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA Kitapları

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM **EKONOMİ**

KÜRESELLEŞMENİN SINIRLARINDA: AK PARTİLİ YILLAR VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELECEĞİ MEHMET BABACAN	9
AK PARTİ DÖNEMİNDE KALKINMA VE YATIRIMLAR YUNUS ŞAHBAZ	45
AK PARTİ DÖNEMİNDE SANAYİ VE TEKNOLOJİ (2002-2021) DENİZ İSTİKBAL	69
AK PARTİ DÖNEMİ ENERJİ POLİTİKALARI İSMAİL KAVAZ	87
AK PARTİ DÖNEMİNDE TARIM POLİTİKALARI FAHRİ YAVUZ	111
2002 SONRASI EKONOMİ POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ BİLAL BAĞIŞ	133

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUM

TÜRKİYE'DE ÖTEKİNİN ASIL OLMASI SÜRECİNDE SOSYAL POLİTİKALAR NERGİS DAMA	159
AK PARTİLİ YILLAR: SAĞLIK POLİTİKALARI HASAN HÜSEYİN YILDIRIM	183
AK PARTİLİ YILLARDA EĞİTİM YUSUF ALPAYDIN, KÜRŞAD KÜLTÜR	213
AK PARTİ İKTİDARINDA YÜKSEKÖĞRENİM METİN TOPRAK, OSMAN SEÇKİN AKBIYIK	255
KADIN, AİLE VE TOPLUM İLİŞKİSİNDE AK PARTİ'NİN YAKLAŞIM VE POLİTİKALARI NURSEM KESKİN AKSAY	267
İKTİDAR VE KÜLTÜR: AK PARTİLİ YILLARDA KÜLTÜR POLİTİKALARINA YÖN VEREN TEMEL DİNAMİKLER METİN ÖZKAN	307
AK PARTİ DÖNEMİ ŞEHİRLEŞME POLİTİKALARI YUSUF ŞAHİN	337

EKONOMI

KÜRESELLEŞMENİN SINIRLARINDA: AK PARTİLİ YILLAR VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GELECEĞİ

MEHMET BABACAN*

GİRİŞ

Türkiye'nin 1980'lere dek süregelen iniş çıkışlı ekonomi politikasında yön arayışı 1980 sonrasında "Washington uzlaşısı" olarak bilinen bir çerçeveye kavuşmuş ancak gerek ideolojik ve teorik gerekse uygulama boyutunda kararsızlık ve istikrarsızlık son bulmamıştır. Nitekim 1990'lara hakim olan siyasal ve makroekonomik istikrarsızlık, milattan sonra üçüncü bin yıla girerken Türkiye ekonomisi tarihinin en derin krizlerinden biriyle sonuçlanmıştır. Türkiye ekonomisinin son yirmi yılında geçirdiği dönüşümün mimarı olan AK Parti döneminde bir yandan siyasal istikrar sağlarken diğer yandan 2003-2008 arasında küresel iktisadi görünümün desteğiyle hızlı büyüme, enflasyon ve faiz başta olmak üzere makroekonomik göstergelerde tek haneli rakamlar ekseninde bir başarı hikayesi yazılmıştır. Küresel Finans Krizi'ni takip eden 2009'da yaşanan ekonomik daralma hariç Türkiye ekonomisi son yirmi yılın tamamında pozitif yıllık büyüme performansı yakalamıştır.

ABD Merkez Bankasının (FED) parasal sıkılaştırma sinyalini verdiği Mayıs 2013'ü takip eden beş yıllık dönem ise gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin olumsuz ayrışmalarına ve finansal koşullardaki daralmaya paralel biçimde büyüme dinamiklerinde değişime şahitlik etmiştir. Türkiye de söz konusu küresel değişime paralel yaşanan iç siyasete dair gelişmelerin etkisiyle finansal koşullardaki daralmayı daha fazla hissetmiştir. 2018'den itibaren ABD-Çin ticaret savaşları, İngiltere'nin AB üyeliğini sonlandıran Brexit kararı ve sonrasındaki süreç küresel

* Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

ekonominin art arda şiddetli sarsıntılar geçirmesine yol açmıştır. 2020'nin başında Çin'in Vuhan eyaletinde koronavirüs (Covid-19) salgınının ortaya çıkışından bu yana geçen zaman zarfında ise küresel ekonomide yeniden bölgeselleşmenin ve yerelliğin öne çıkması söz konusu olmuştur. Arz ve talep şoklarını eş anlı yaşayan dünya ekonomileri, küreselleşmenin son çeyrek yüzyılda gerek ölçek gerekse verimlilik gibi unsurların etkisiyle hızlı yayılımında duraksama hatta gerilemeye tanıklık etmektedir.

Türkiye'nin geçtiğimiz yirmi yılda katettiği mesafeyi anlamak ve geleceğe dönük bir bakış açısıyla yapısal meselelerin çözümü için gerekli kurumsal alt-yapının inşasını tartışmak yalnızca ülke ölçeğinde değil aynı zamanda küresel ölçekte giderek hızla yaşanan büyük dönüşümün ipuçlarını da verecektir. Bu çalışma Türkiye ekonomisinde son yirmi yılın muhasebesini ticaret ve ticaret politikası, sanayi ve sanayi politikası, devlet ve bürokrasi ile şirketler arasındaki etkileşim eksenlerinde ele almakta ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi temin için gerekli şartları tartışmaktadır. Küresel ölçekte devlet ve hükümetlerin "düzenleyici" hatta "kalkınmacı" vasfının yeniden öne çıktığı bir zaman diliminde Türkiye'nin bütüncül bir yaklaşımla ele alması gereken sanayileşme politikalarında ticaretin önemi ve rolü vurgulanmakta; bu süreçte devlet ve şirketler arasında yeni bir mutabakatın zaruretine atıf yapılmaktadır. Son olarak gelişmişliği yüksek bir ekonomiye ulaşmak ve sürdürülebilir kılmak için verimlilik temelli "yeşil" dönüşüm için etkin yönetişimin bütüncül rolü üzerinde durulmaktadır.

Türkiye ekonomisine dair son altmış yıllık yazılı literatür geniş bir perspektiften incelendiğinde ülkenin son iki yüz yıldır yarım kalmış iktisadi modernleşmesinin başat mesele olduğu görülür. Modernleşme ve iktisadi gelişmenin hangisinin diğerini belirlediği tartışması bir yana konulduğunda ülke ekonomisinin gerek kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) gerekse makroekonomik göstergelerden dış ticaret, yatırım, sermaye birikimi ve akışları bakımından küresel ekonomiden aldığı payın görece durağan olduğu ifade edilebilir. Dönem dönem farklılaşan ekonomik performansla rağmen ülke ekonomisinin yapısal sorunları neredeyse son yüz elli yıldır değişmemiştir. Bunlar arasında fiyat istikrarını (enflasyonla mücadele) ve finansal istikrarı (bütçe açığı ve cari açığın giderilmesi) temin ana politika hedeflerinden olmayı sürdürmüştür.¹

¹ Sadık Ünay, "Düzenleyici Devletten Kapsamlı Kalkınmaya: AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi", *AK Parti'nin 15 Yılı*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017), s. 15.

Bu bağlamda örneğin Dalgakıran'ın bir iş insanı bakışıyla kaleme aldığı eserinde² ifade ettiği “vasatlık tuzağı” bağlamında atfı yaptığı iki deyiş olan i) yaklaşık üç yüz yıllık patinaj ve ii) devlet (kurumlar)-iş dünyası-sivil toplum şeytan üçgeni dahil olmak üzere potansiyelin altında bir ekonomik performansla dair eleştiriler var olagelmıştır. Ülkenin ekonomik performansını katlayacak yenilik ve teknolojik atılımın hukuki, sosyal ve kültürel şartları da pek çok araştırmacı, akademisyen ve entelektüel tarafından tartışılmıştır.

Modern Türkiye'nin kuruluşundan kısa bir zaman sonra ekonominin temel karakteristiği olan “karma” politika çerçevesi kimi zaman iktisadi serbestleşmeye dönük adımlara sahne olsa da özünde banisi “devlet” olan bir elitler zümresinin iştiğal sahası olagelmıştır. Buğra'ya göre³ devletin hem kanun koyucu hem de ekonomiyi düzenleyici rolü sebebiyle iş dünyası piyasa mekanizmasının değil bürokrasinin yönlendirmesine daha açık olmuştur. Adnan Menderes ve Süleyman Demirel dönemleri bu karakteristiğin ve devlet eliyle kapitalist gelişme teşebbüsünün en mücessem örnekleridir. Türkiye'nin küresel aynada kendisini tartıştığı ilk önemli tecrübe Turgut Özal dönemine tesadüf eden Washington mutabakatı çerçevesinde gerçekleşmiş; ticaret ve kambiyo rejiminden bankacılık ve sermaye piyasalarına kadar hemen her alanda koşulsuz serbestleşmenin baş döndüren hızına ayak uydurma mecburiyeti eş anlamlı olarak devlet ve iş dünyası bakımından büyük zorlukları beraberinde getirmiştir.

Post-Washington mutabakatı dönemini ifade eden 1990'ların sonuna doğru ise ülke ekonomisi gelişmekte olan ekonomilere paralel biçimde bir taraftan ödemeler dengesi ve bütçe dengesi sorunlarıyla baş etmeye diğer yandan artan borçluluğu yönetmeye mecbur hale gelmiştir. Kayıp yıllar olarak nitelenen 1990'lar Türkiye'de ve gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde hem siyasi hem de iktisadi bakımdan istikrarsızlık üretmiştir. Nitekim bu dönemde Türkiye'nin dışında Arjantin, Brezilya, Meksika, Uzakdoğu Asya ve Rusya ekonomileri döviz kuru, bankacılık ve finansal krizler sarmalına girerken Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yönetilen istikrar programları ve *stand-by* anlaşmaları yürürlüğe konulmuştur. 1999-2001 arasında Türkiye ekonomisine istikrar ve finansman kaynağı getirmesi beklenen programlar başarısız olmuş ve kötüleşen makroekonomik tablo ülke tarihinin en büyük krizlerinden biriyle neticelenmiştir.

² Adnan Dalgakıran, *Yüzleşme: Türkiye Vasatlıktan Nasıl Çıkar?*, (Kronik Kitap, İstanbul: 2021), s. 64-65.

³ Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 1995).

Türkiye’de iktidara geldiği 2002’den bugüne kadar geçen yirmi yılda yaşanan beşeri, siyasi, içtimai ve iktisadi değişimin sürükleyicisi olan AK Parti hükümetleri döneminin iktisadi portresini çizmeye dönük çalışmalar kapladığı uzun döneme ve görece iktisadi başarılarına rağmen kısıtlı kalmaktadır. Söz konusu çalışmaların kahir ekseriyeti ise başta reel büyüme ve kişi başına düşen GSYH hesapları olmak üzere enflasyon, işsizlik, reel efektif döviz kuru, finansal göstergeler ve kamu maliyesi gibi alanlarda ampirik analizler yerine politik ekonomi çerçevesinde iktisat ideolojisine dair eleştirel metinlerdir. Ayrıca Babacan’ın⁴ Özal dönemine dair (Menderes-Demirel çizgisiyle) mukayeseli analizinde belirttiği ekonomik liberalizm, muhafazakar siyaset sentezinin “ekonomi merkezli düşünme” eksenli dönüşümünün 2000’lere uyarlanması bakımından AK Parti döneminde ekonomi politik dışında siyaset bilimi, kamu yönetimi, sosyoloji vd. alanlarda çok daha fazla çalışma ortaya konmuştur.

Bir başka açıdan kurumların azalan rolü ve erozyonu eleştirisinde bulunan Milor’a göre⁵ servetin kaynağının kendisinden geçtiği devlet, AK Parti döneminde Anadolu burjuvazisini öncelemiş; rantiyer ekonominin geleneksel temsilcisi olan örneğin TÜSİAD üyelerini hem yeni rakipleri karşısında şikayet etmeye hem de imalat sanayii gibi alanlardan çıkarak turizm gibi hizmetler sektörüne yönelmeye itmiştir. Bu analize karşın örneğin Alkin⁶ ile Karagöl ve Ortakaya⁷ AK Parti döneminde “kapsayıcı büyüme”nin girişimciliği tabana yayan, KOBİ’leri önceleyen ve sosyal refah politikaları aracılığıyla yoksulluğu azaltan niteliğiyle ekonomi politikalarında içkin olduğunu vurgulamışlardır.

Sözünü ettiğimiz bu literatürün giderek artan ağırlığı hasebiyle bu çalışma öncelikle AK Parti iktidarları döneminin kısa bir rakamsal analiziyle başlayarak ekonomi politığın doğası gereği devlet, iş dünyası ve diğer aktörler arasındaki kurumsal bağların tartışmasıyla devam etmektedir. Ülke ekonomisinde verimlilik artışlarını kalıcı kılarken faktör gelirlerinin dağılımını adil yapacak, inovasyon ve teknolojik çıktılara gerekli teşviki verirken Sanayi 4.0’ın öncülü olan geleneksel imalat sanayii ve sektörlerini göz ardı etmeyecek, imalat-hizmet-tarım üçgeninde temel sektörel dağılımın

⁴ Abdurrahman Babacan, *Piyasa Aklı ve Yeni Muhafazakar Ahlak*, (İz Yayıncılık, İstanbul: 2018), s. 168-171.

⁵ Vedat Milor, *Devleti Geri Getirmek: Türkiye ve Fransa’da Planlama ve Ekonomik Kalkınma Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2022), s. 15-18.

⁶ Kerem Alkin, “Onbeş Yıllık ‘Sessiz Devrim’in Kodları”, *AK Parti’nin 15 Yılı*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017), s. 29.

⁷ Erdal Tanas Karagöl ve Ülkü İstiklal Ortakaya, “Türkiye’de Kapsayıcı Ekonomik Büyüme”, *AK Parti’nin 15 Yılı*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017), s. 203-204.

ekonomi politik boyutlarını gözetecek ve nihayet üretimden ticarete, yatırımdan tüketime, hukuk altyapısından düzenleyici/denetleyici kurumsal yapılara kadar ekonominin bütüncül “yeşil” dönüşümünü temin edecek bir yönetişimin önemine vurgu yapılmaktadır. Türkiye’de son yirmi yıllık AK Parti ekonomik mirasının çizdiği rota dünyanın da içinden geçtiği değişim göz önünde bulundurulduğunda yerli ve milli üretimin kıt kaynakları akıllıca kullanmak suretiyle stratejik ve katma değeri yüksek ürünlere, şirketlere ve ekosistemlere yönlendirilmesi suretiyle oluşturulacak artık değerini yeni kaynaklarının devletin öncülük ettiği ya da önünü açtığı yeni endüstrilere tahsisi giderek önem kazanmaktadır. Bunun için ise başta finans sektöründeki kırıl-ganlıkları azaltacak kurumsal iyileştirmeler ve çoğulcu sermaye piyasası araçlarının gelişimi hayatidir. Reel sektörün dinamizmi ve küresel rekabetçiliğini sürdürülebilir kılmak ancak finans sektörünün de sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasıyla mümkün olmaktadır. Ekonomi yönetimine dair bütüncül bir perspektifle “yenilikçi” şirketleşmeye teşvik ve sermaye piyasalarında derinleşmeyle daha fazla katılımı sağlamak en az devletin politika yapım süreçleri kadar belirleyici unsurlardır.

YENİ BİN YILDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye ekonomisinin 1980’lerden bugüne kendisini ihracat yönelimli bir kalkınma stratejisine bağlı kılarak sanayileşme seviyesi bakımından sınırlarını aşamadığı yönünde yaygın bir kanaat vardır. Örneğin Rodrik,⁸ Özal döneminde fiyat istikrarını kalıcı kılmak ve yapısal sorunları çözmek için “ele geçen fırsatın kaçırıldığını” maliye politikası ve para politikasındaki tutarsızlıklar üzerinden tartışmıştır. Nitekim imalat sanayiinin toplam ihracattan aldığı pay yüzde 95’in üzerinde olduğu halde 2022 itibarıyla ihracatta yüksek teknoloji ürünlerinin ağırlığı yüzde 2-3 aralığında sıkışmışken bu oran ithalatta yüzde 10 civarındadır. Bu açığı kapatmak üzere AK Parti hükümetleri döneminde devletin rolünün Rosecrance’ın ifadesiyle⁹ “tacir”den (2003-2013 dönemi) –ilk kez Chalmers Johnson’un¹⁰ Japonya’ya atfen kullandığı– “kalkınmacı”ya (2014-2018 dönemi) ve nihayet Mazzucato’nun¹¹ ifadesiyle risk alan “girişimci”ye (2018 sonrası dönem) dönüşümüne

⁸ Dani Rodrik, “Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Ozal Decade in Turkey”, *NBER Working Paper*, Sayı: 3300, (1990), s. 24-27.

⁹ Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, (Basic Books, New York: 1986).

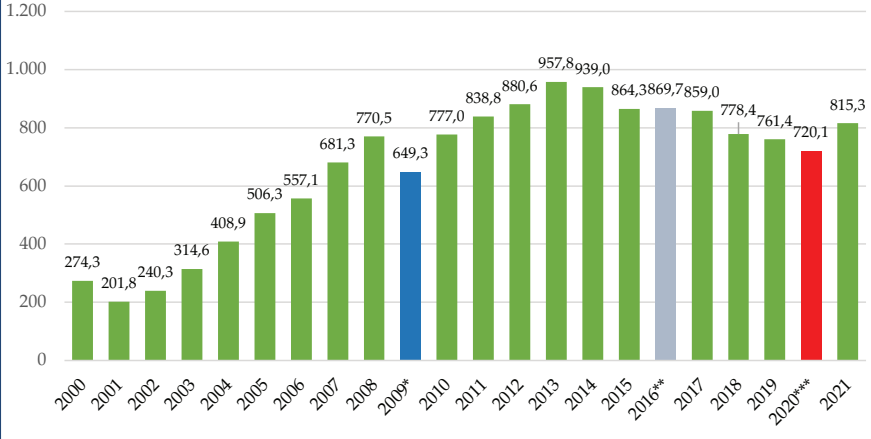
¹⁰ Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy*, (Stanford University Press, Stanford: 1982).

¹¹ Mariana Mazzucato, *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs Private Sector Myths*, (Penguin Books, Londra: 2018).

tanıklık ettiğimiz söylenebilir. Ancak sözünü ettiğimiz bu bağlamlar Türkiye'nin kendi tarihsel ve cari tecrübesi ışığında üzerinde dikkatle durmamızı ve tahlil etmemizi gerektiren her biri farklı tarihsel dönemler, ülke veya bölgeler için kullanılmış kavramsallaştırmaları ihtiva etmektedir. Yine de Türkiye'nin ekonomik gelişiminde devletin rolünün azalmadığı, aksine tarihsel olarak kaynakların tahsisi ve bölüşümünü yönlendiren konumdan çıkararak kaynak oluşturan konuma geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yeni bin yıla tarihinin en derin finans krizlerinden biri olan 2001 kriziyle giren Türkiye, istikrarsız siyasi iktidarlar döneminin sonunda AK Parti'nin ilk döneminde IMF destekli bir çıkış programını dikkatle uyguladıktan sonra kademeli olarak ekonomi politikalarında –yaparak öğrenmenin de getirisi olarak– hibrit bir tecrübe elde etmiştir. 2008 Küresel Finans Krizi, 2013'te FED'in parasal sıkılaştırma sinyali ve ona eşlik eden iç siyasete dair kargaşa, 2016'da başarısız darbe girişimi, 2019 sonunda küresel bir krizi tetikleyen koronavirüs salgını ve 2021'de küresel emtia piyasalarını allak bullak eden Rusya-Ukrayna savaşı gibi türlü ekonomi politik sınımalardan geçen Türkiye ekonomisi yirmi yıl boyunca birkaç çeyrek dışında sürekli pozitif büyümeyi başarmıştır. 2002'den bugüne dek cari fiyatlarla 3,5 kat (Grafik 1) ve satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYH bakımından 3 katın üzerinde (Grafik 2) büyüyen Türkiye ekonomisi gelişen piyasa ekonomileri arasında Dünya Bankası sınıflandırmasına göre üst orta gelir grubuna dahil olmuştur. 2013 bir dönüm noktası olarak alındığında GSYH'nin o zamandan bu yana durağan hatta gerileyen bir görünümünün olduğu, kişi başına düşen GSYH'nin ise 2017'den bu yana cüzi artışlar kaydettiği ve “orta gelir tuzağı”na yakalandığımız literatürde sıklıkla dile getirilmektedir.¹² Özellikle 2018'in üçüncü çeyreğinden bu yana döviz kurunda yaşanan gelişmeler cari fiyatlarla kişi başı gelirin Türk lirasındaki (TL) değer kaybına paralel şekilde düştüğünü ima etmektedir.

¹² Gökhan Şen, *Daha İyi Bir Türkiye için Hangi Fikri Yıkılım*, (Kronik Kitap, İstanbul: 2021), s. 44-48.

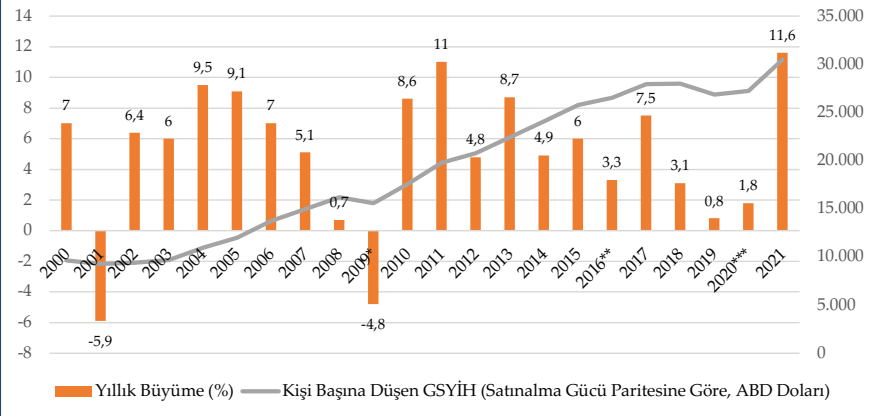
GRAFİK 1. TÜRKİYE'NİN GSYH'SI (2000-2021)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK); Dünya Bankası (WDI, WITS Database)

* Küresel Finans Krizi

** 15 Temmuz Darbe Girişimi

*** Koronavirüs Salgını

GRAFİK 2. TÜRKİYE'NİN GSYH BÜYÜME ORANI VE SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİNE GÖRE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYH (2000-2021)

Kaynak: TÜİK; Dünya Bankası (WDI, WITS Database)

* Küresel Finans Krizi

** 15 Temmuz Darbe Girişimi

*** Koronavirüs Salgını

Gürkaynak ve Böke¹³ AK Parti döneminin alametifarikasının inşaat sektörüyle talep itişli bir ekonomik yaklaşım olduğunu öne sürerken Yeldan ve Ünüvar¹⁴ ise bu dönemi yabancı sermayeyi çekmek suretiyle borca dayalı ekonomi biçiminde tanımlamıştır. 2004-2014 dönemindeki üç yerel seçimin ekonometrik bir analizini yapan Marschall vd.¹⁵ seçim dönemlerinde seçmen davranışına yön veren önemli bir faktör olarak TOKİ destekli konut kampanyalarının AK Parti'ye yüksek oranda oy kaynağı olduğunu belirtmiştir.

AK Parti döneminin ekonomik izini sürmek için sentetik kontrol metodunu kullanan ve çoğunlukla eleştirel yaklaşan Meyersson¹⁶ kişi başına düşen GSYH bakımından bu dönemdeki ekonomik performansı öncekilerden ya da gelişmekte olan diğer ülkelerden anlamlı kılan bir fark bulunmadığını ancak ordunun azalan rolü (sivilleşme), sağlık, eğitim ve sosyal yardımlar alanlarında kayda değer kaynak artışları sonucunda pozitif kalkınma tecrübesi yaşandığını ifade etmektedir.

Subaşat'a¹⁷ göre ise iki güçlü büyüme dönemi olan 2002-2008 ve 2010-2017 arası ya sahte ya da imal edilmiş mucizelerdir. Bir yandan ilk büyüme döneminin sahte hikayesinde TL'nin görece aşırı değerlenmesini temel etken olarak görürken diğer yandan ikinci büyüme dönemine dair cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYH'deki gerileyişin kaynağı olarak TL'deki hızlı değer kaybını dikkate almıyor görünmektedir. Oysa AK Parti iktidarlarının ilk on yılında yıllık ortalama yüzde 5'in üzerinde büyüyen yalnızca GSYH değil dış ticaret, yatırım, istihdam vd. makroekonomik göstergelerde de oldukça güçlü artışlar kaydedilmiştir. AK Parti döneminde yıllık ekonomik büyüme 2009'un haricinde sürekli olarak pozitif gerçekleşmiştir. Keza enflasyon (Mayıs 2013'te TÜFE yüzde 6,51'e inmiştir) başta olmak üzere fiyat istikrarı ve finansal istikrara (Mayıs 2013'te TCMB politika faizini yüzde 4,50'ye düşürmüştür) dair benzersiz bir başarı yakalanmıştır. Nitekim bahse konu döneme

¹³ Refer S. Gürkaynak ve Selin Sayek Böke, "AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi", *Birikim Dergisi*, Sayı: 296, (2013), s. 64-69.

¹⁴ A. Erinç Yeldan ve Burcu Ünüvar, "An Assessment of the Turkish Economy in the AKP Era", *Research and Policy on Turkey*, Cilt: 1, Sayı: 1, (2016), s. 11-28.

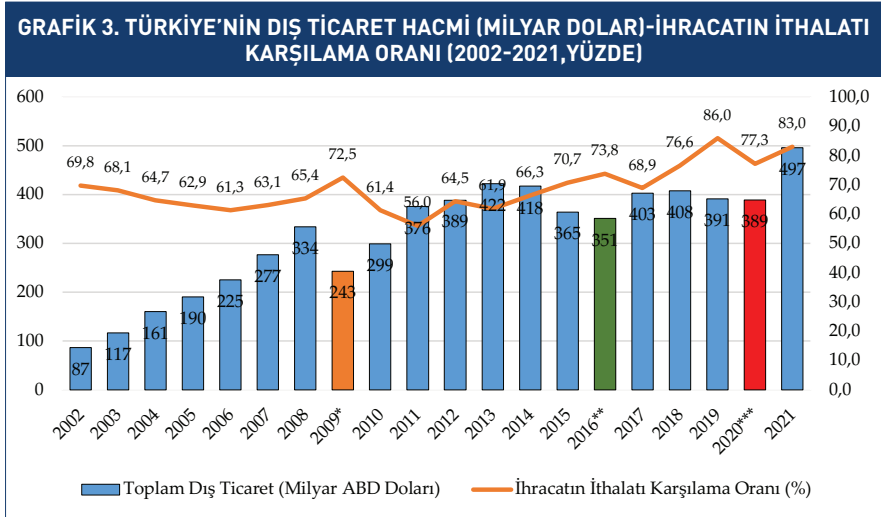
¹⁵ Melissa Marschall, Abdullah Aydoğan ve Alper Bulut, "Does Housing Create Votes? Explaining the Electoral Success of the AKP in Turkey", *Electrol Studies*, Sayı: 42, (2016), s. 201-212.

¹⁶ Erik Meyersson, "Pious Populists at the Gate: A Case Study of Economic Development in Turkey under AKP", *Economic of Transition*, Cilt: 25, Sayı: 2, (2017), s. 271-312.

¹⁷ Turan Subaşat, "The Political Economy of Turkey's Economic Miracles and Crisis", *Turkey's Political Economy in the 21st Century*, ed. Emel Parlar Dal, (Palgrave MacMillan, Londra: 2020), s. 31-62.

dair Sachs¹⁸ bu on yıllık dönemde yakalanan yüksek büyüme, azalan gelir eşitsizliği, artan inovasyon ve akıllı diplomasinin getirdiği başarı hikayesini teyit ederek sürdürülebilirliğin önündeki sosyal ve ekonomik risklere dikkat çekmiştir.

Türkiye ekonomisinin son yirmi yılını rakamlarla anlamlandırmak için cari fiyatlarla GSYH, satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYH ve yıllık büyüme oranlarının dışında reel sektöre dair temel göstergeler oldukça kullanışlıdır. Örneğin Türkiye'nin küresel mal ihracatından aldığı pay 2013'te yüzde 0,85 iken 2021'de yüzde 1,01 seviyesine yükselmiştir. Ülkenin küresel hizmet ihracatından aldığı pay ise 2021 itibarıyla yüzde 0,95 düzeyindedir. 2002-2021 döneminde toplam dış ticaret hacmi beş kata yakın bir artışla 87 milyar dolardan 497 milyar dolara, ihracat da 2021 itibarıyla 225 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise bilhassa 2013 sonrasında ortalama yüzde 70'i aşarken en yüksek düzeyini yüzde 86 ile 2019'da görmüştür (Grafik 3). 2019 ise Türkiye'nin 2001'deki sert küçülme döneminde verdiği cari işlemler fazlasından sonra ilk kez cari fazla (1,7 milyar dolar) verdiği bir yıl olmuştur.

Kaynak: TÜİK

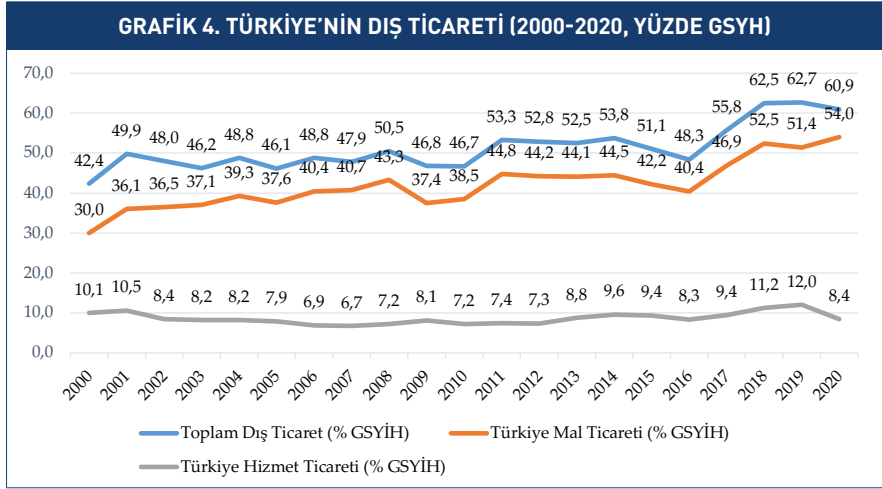
* Küresel Finans Krizi

** 15 Temmuz Darbe Girişimi

*** Koronavirüs Salgını

¹⁸ Jeffrey D. Sachs, "Why Turkey is Thriving", Project Syndicate, 27 Mayıs 2013, <https://www.project-syndicate.org/commentary/inside-the-turkish-economic-miracle-by-jeffrey-d-sachs?barrier=accesspaylog>, (Erişim tarihi: 12 Aralık 2022).

2002'den sonraki dönemde dış ticaret hacminin GSYH'ye oranı (yüzde 48) istikrarlı biçimde artmış ve 2021 itibarıyla yüzde 61 düzeyine erişmiştir. Mezkur dönemde mal ticaretinin GSYH'ye oranı yüzde 54'e yükselirken hizmet ticaret hacminin GSYH'ye oranı 2019'daki tepe noktası olan yüzde 12'den salgının getirdiği olumsuz koşullar sebebiyle yüzde 8,4'e gerilemiştir (Grafik 4).

Kaynak: TÜİK; Dünya Bankası–World Integrated Trade Solution (WITS)

2002-2021 döneminde kayda değer artış gösteren ihracat başarısının altında yatan faktörlerden biri küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) yükselen ihracatçı vasfı olmuştur.¹⁹ Bölgesel çatışmalar ve krizlerin yokluğunda –bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde– sınır ötesi ticaretin hacminde de büyük değişimler gözlenmiştir. Bir diğer unsur ise Türkiye'nin ihracat pazarlarını ve ihraç mamullerini çeşitlendirebilmiş olmasıdır. Nitekim bir ülkenin ticaretinin az sayıda pazarda yoğunlaştığı durumlarda 1 değerine fakat ticari ortakları çok çeşitli olan ülkeler için 0 değerine yaklaşan Herfindahl-Hirschman endeksi Türkiye'nin ihracat pazarı ve ihracat gelirlerinin çeşitlenmesinde belirgin bir iyileşmeye işaret etmektedir (Grafik 5).

¹⁹ Altay Atlı, "Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy", *Insight Turkey*, Cilt: 13, Sayı: 1, (2011), s. 109-128; Mustafa Kutlay, "Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation", *Insight Turkey*, Cilt: 13, Sayı: 1, (2011), s. 67-88; Mehmet Babacan, "Whither an Axis Shift: A Perspective from Turkey's Foreign Trade", *Insight Turkey*, Cilt: 13, Sayı: 1, (2011), s. 129-157.

AK Parti 2023 seçimlerine yirmi bir yıldır iktidarda olan bir parti olarak katılıyor. Türkiye siyasetinin demokratik döneminde bu kadar uzun süre kesintisiz iktidarda kalan bir başka parti yok. Dünya siyaseti açısından bakıldığında ise ülkelerin demokratik yaşamında aynı liderle ve yüksek oy oranları ile iktidarda kalan ve tek başına iktidarını sürdüren parti yok denecek kadar az. Bu açılardan değerlendirildiğinde AK Parti hem Türkiye hem de dünya siyasetinde istisnai özellikleri ile öne çıkmaktadır. Genel, yerel ve cumhurbaşkanı seçimleri ve referandumlarla birlikte on beş seçimi arka arkaya kazanan bir parti, aynı zamanda en yakın rakibi ile arasındaki oy oranı farkını sürekli korumuştur.

AK Parti'nin uzun dönemli iktidarını pekiştiren temel dinamik ise siyasetini inşa ettiği toplumsal sosyolojinin taleplerine, hassasiyetlerine göre siyaset üretmesi ve toplumsal sosyolojinin dönüşümüne göre siyasetini güncelleyebilmesi ile doğrudan ilgilidir. AK Parti'nin uzun dönemli iktidarında, iktidara geldiği dönemdeki seçmenin siyasete bakışında etkili olan siyasal meşruiyet krizi, toplumsal sosyolojiyi ve taban eğilimlerini inceleme, siyasetin normalleştirilmesi ve çoğullamasına katkı, direnç siyasetlerini devreye sokulan reformlarla aşma, krizle mücadele ve sorun çözme siyaseti, siyasal öğrenme ve pragmatik siyaset, karizmatik siyasi liderliğin etrafında birleşme, hizmet ve yatırım siyasetini inceleme ve başarılı dış politika pratikleri gibi temalar belirleyici olmuştur. Elinizdeki kitapta AK Parti ve Türkiye'nin dönüşümü, bütüncül bir bakış açısıyla ve çok boyutlu bir yaklaşımla alanda uzman akademisyenler tarafından derinlemesine analiz edilmektedir.

